

УДК 811.161.2'276.6:34

М. Й. КРИСЬКІВ

РІВЕНЬ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИДИЧНИХ ВИДАНЬ

У статті йдеться про грубі порушення мовних норм у юридичній сфері. Приклади недооцінки мовного аспекту професійної діяльності взято з різних джерел: нормативних державних документів, посібників, ділових паперів, складених працівниками правоохоронних органів. Серед порушень мовних правил – неточність термінів, неоднозначні формулювання, що допускають різні тлумачення. Обґрунтовується думка про необхідність підвищення мовленнєвої культури юристів.

Ключові слова: мова законодавчої бази, мовленнєва культура, мовний аспект професійної діяльності, юридична сфера.

М. И. КРЫСЬКИВ

УРОВЕНЬ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ ЮРИДИЧЕСКИХ ЗДАНИЙ

В статье рассмотрены грубые нарушения языковых норм в юридической сфере. Примеры недооценки языкового аспекта профессиональной деятельности взяты из разных источников: нормативных государственных документов, учебников и пособий по юриспруденции, деловых документов, составленных работниками правоохранительных органов. Среди них – несоответствие терминов, неоднозначные формулировки, допускающие разные толкования. Обосновывается мысль о необходимости повышения речевой культуры юристов.

Ключевые слова: язык законодательной базы, речевая культура, языковой аспект профессиональной деятельности, юридическая сфера.

M. YO. KRYSKIV

THE LEVEL OF SPEECH CULTURE OF JURIDICAL EDITIONS

The article deals with rough violation of language norms in juridical sphere. The samples of underestimation of language aspect in professional activity have been taken from various sources – normative state documents, textbooks, business papers composed by the workers of the juridical institutions. Among language mistakes are misuse of terminology, polysemantic definitions which often imply different meanings. The idea of necessity of raising the lever of speech culture of legislative branch workers has been substantiated.

Keywords: language of law, speech culture, language aspect of professional activity, juridical sphere.

В умовах побудови правової держави виникає необхідність перегляду та оновлення законодавчої бази, прийняття нових документів, які регламентують діяльність правоохоронних органів відповідно до нових вимог суспільного життя. Як відомо, в основу діяльності правоохоронних структур покладені єдині законодавчі кодекси, в яких містяться норми права. Зрозуміло, формування цих норм мають бути чіткими, логічними, однозначними, доступними для сприйняття. Вирішальну роль щодо досягнення цих якостей відіграють використані для їх вираження мовні засоби. На жаль, вибір їх далеко не завжди оптимальний.

Мовні засоби, що використовуються в юридичній літературі, текстах юридичних документів, мовленні юристів, дуже різноманітні, адже зміст їх стосується всіх сфер суспільного життя. Звідси й випливає передусім багатоаспектність лексики – економічної, фінансової, виробничої, управлінської, медичної та ін. Адже в будь-якому випадку діє найважливіша вимога – використання усталених термінів, формулювань, зворотів мови, які

характеризують стандартні ситуації в галузі правоохоронної діяльності. Саме стандартизація мовлення суттєво полегшує роботу правоохоронних органів, оскільки «внутрішня структура і зв'язки (між його компонентами – М. К.), ізоморфні структурі й організації логічних зв'язків між правовими явищами і поняттями» [1, с. 56].

Проте щодо цього в нас далеко не все гаразд. Службова діяльність правоохоронних структур ускладнюється мовною недосконалістю законодавчих юридичних документів, зокрема, невпорядкованістю ділової термінології, двозначністю формулювань. Надто часто порушується змістова точність мови документів, а це знижує їх практичну цінність. Недбало вибрані мовні засоби спотворюють зміст викладеного, призводять до подвійного тлумачення, створюють прикрі правові колізії.

Іноді здається, що деякі державні документи про функціонування мов спеціально складені так, щоб їх можна було тлумачити довільно, як кому заманеться. Ось, наприклад, стаття 29 Закону «Про мови в Українській РСР» що досі діє в Україні: перший абзац її говорить, що «абітурієнти, які вступають до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів республіки, складають конкурсний вступний екзамен з української мови», а вже в другому, що «абітурієнти – громадяни Української РСР, які поряд з українською і російською мовами вивчали в загальноосвітніх школах і національну мову», виявляється, можуть складати екзамен з російської мови, якщо вступають у групи (!) з російською мовою навчання. Залишається абсолютно незрозумілим, до чого тут вивчення абітурієнтами національної мови.

Такі суперечності є і в Конституції України, прикладом чого може бути стаття 10. Перша її частина говорить про те, що державна мова – українська, яка є обов'язковою для вживання у державних установах і відомствах на всій території України. А друга частина фактично перекреслює це твердження, допускаючи вживання інших мов, які «є прийнятними для більшості населення» певних регіонів чи населених пунктів. На загальноєвропейський рівень вийшла суперечка між гілками української влади щодо того, чи конституційним є Указ Президента України про розпуск Верховної Ради України, в ході якої обидві сторони посилаються на Конституцію, використовуючи різні її формулювання. Під час розгляду судових справ різні інстанції на основі одних і тих же фактів приймають діаметрально протилежні рішення, навіть один і той же суд, винісши ухвалу з певного питання, через деякий час скасовує її. Ці і подібні факти не можуть не викликати недовіри до чинної правової системи в країні і сумнівів у тому, чи діє в Україні ідея верховенства закону.

В публікаціях у періодичних виданнях Ю. Зайцев [2], А. Токарська [7] та інші автори вказують на мовні недоречності, допущені в таких важливих державних документах, як Цивільно-процесуальний кодекс України, Кодекс законів України про працю, Кримінальний кодекс України. Найчастіше це кальки з російської мови: *жиглі* (житлові) *приміщення*; кошти, *добуті* (набуті) *злочинним шляхом*; *риск* (ризик) *загибелі*; *перевозки* (перевезення); *призначення хранителя* (охоронця); *представлення* (подання) *до суду*; *посадові* (службові) *особи*; *учбові* (навчальні) *збори* тощо.

Багато безпідставних запозичень з англійської мови: *дилер*, *промоутер*, *сервіс*, *офіс* і т. д. Характерними є такі небажані явища, як термінологічні синоніми (*справа* – *діло*, *власник* – *утримувач*), сплутування омонімів і паронімів (*підписка про невіїзд* – *підписка газет*, *адрес* – *адреса*), тавтологічні словосполучення (*відшкодування шкоди в разі ушкодження*) тощо.

Крім лексичних огріхів, наведено і приклади синтаксичних недоречностей:

– *Трудовий договір є угода, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові.*

– *Онуки і правнуки успадковують порівно у тій частці, яка належала б при спадкоємстві за законом їх померлому родителю.*

– *Строк відстрочки визначається судом в межах строку, на який за діючим законодавством жінка може бути звільнена від роботи та ряд інших.*

Великий список помилок (композиційно-структурних, лексичних, морфологічних, синтаксичних), що трапляються в юридичних документах, наведено у праці А. Красницької «Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування» [6, с. 333–371].

Причину такого стану справ А. Токарська вбачає в тому, що на розвитку мови юридичної сфери, як і української мови загалом, негативно позначилась бездержавність української нації,

роз'єднаність українських земель. Цим була зумовлена наявність різних, іноді діаметрально протилежних впливів і традицій східноукраїнського, західноукраїнського і діаспорного варіантів літературної мови: відродження багатьох власне українських лексем з 20–30 років ХХ ст. в наш час; стимулювання процесу «злиття мов», а фактично росіянізації в радянські часи; сьогоденішнього неконтрольованого потоку англоамериканізмів. Оскільки «законодавча діяльність, як і правоохоронна практика органів внутрішніх справ, виразно наслідують літературну традицію східноукраїнського варіанту» [7, с. 58], маємо в юридичному слововжитку дуже багато русизмів.

Авторка робить слушний висновок, що «мова законодавчої бази повинна бути об'єктом свідомого і дбайливого ставлення до неї» [17, с. 60]. Проте факти свідчать, що такого ставлення й досі немає. На рівні побажань залишається ст. 10 Конституції України [5, с. 52]. Для виконання Постанови № 998 Кабінету Міністрів України від 8 вересня 1997 р. [4, с. 145], якою передбачалися комплексні заходи щодо всебічного розвитку та функціонування української мови, не було зроблено нічого. Не стала об'єктом уваги суспільства і проблема кодифікації української правничої термінології.

Живучість ненормативних елементів зумовлена браком українськомовних довідкових джерел та появою недостатньо вивірених щодо термінології законодавчих документів.

Недосконалість законів породжує порушення нормативності в мові юристів-практиків, з чим пов'язані принаймні дві небезпеки. Перша полягає в неоднозначності трактування норм права суб'єктами правовідносин, що пов'язано з неправильним застосуванням законів та інших нормативно-правових актів (згадаймо правові дискусії навколо п. 2 ст. 10 Конституції України, протилежні рішення різних судів з приводу конкретних юридичних ситуацій). І друга – мовно-культурологічна: порушення норм літературної мови у практиці чинних юристів закріплюється у свідомості людей, руйнує систему літературної мови і, відповідно, негативно впливає на мову юридичних публікацій, у тому числі навчальних видань.

Як приклад можна навести один з дуже важливих посібників, що ними користуються майбутні правники [3]. Не аналізуючи його зміст, звернемо увагу лише на мову цієї, безумовно, потрібної праці. Тут чимало найрізноманітніших помилок, зокрема:

– у доборі слів (*добросовісна праця, відношення до людей, словарний запас, співставлення поглядів, до них відносяться, забезпечити промовистість, наводять обмовки, прибігали до вказівок і т. п.*);

– у зв'язках між словами (*подякувати опитуваного, не боїться несходження відповіді з першою, наявні у відношенні нього підозри, переговори з різною категорією людей, діагностика брехні прихованих обставин, діяльність юриста ставить високі вимоги до їх якостей та ін.*);

– у побудові речень (*Розкрити узагальнення досвіду являється можливим; Використовував грубі жести; Відчував, що клас його відкидає; Ви коли-небудь брали що-небудь «в займи» таким чином без наміру повернути; Збільшується число проявів винної обізнаності; Не хвилюються, так як не розглядають нічого подібного стосовно себе тощо*);

– у пунктуаційному оформленні фрази (*Слова того, хто говорить належать не лише йому; Сумнівна думка виникає як продукт усвідомлення назрілих і тих, що потребують вирішення соціальних проблем і т. п.*).

Інколи неможливо сприйняти зміст висловлювання: *У всьому, що продумане, розрізняйте необхідне і корисне, неминуче і небезпечне (?); Коли один з його «друзів» сказав йому, що він не може побити Ігоря, Руслан «завівся» і в той же вечір жорстоко побив його (?) металевим прутом; Відповідність дій юриста процесу реалізації наміченій ним мети його власній підготованості, стану, установкам.*

Як це не прикро, такі огріхи спостерігаються і в мовленні авторів навчальних посібників з мови, призначених для студентів-юристів. Наведемо кілька прикладів із згаданого вже багатого фактичним матеріалом посібника А. Красницької:

– *Будь-який юридичний документ, якщо він позбавлений логічності викладу, є алогічним, тобто несумісним і непридатним виконувати своє функціональне призначення.*

– *Перед написанням юридичного документа його слід уважно прочитати.*

– *Щоб думки, судження чи висловлювання не були істинними зі своїми запереченнями.*

– *Помилки перекручують сприйняття текстів.*

– *Невірне написання слів (вживання прийменників, ...зміст, виражений додатком, важливіше ніж зміст присудка).*

– *Наводимо випадки керування (очевидно, неправильного – М.К.), які найчастіше зустрічаються в юридичних документах [6].*

Зрозуміло, що навчаючись на таких «зразках» неможливо сформувати належну культуру свого мовлення. Недивно, отже, що й наші чинні і майбутні юристи не дуже дбають про якість свого мовлення. Це підтвердили результати проведеного нами анкетного опитування.

Про недооцінку мовного аспекту професійної діяльності у правоохоронній сфері переконливо свідчать і ділові документи, оформлені в юридичних установах, наприклад, відповіді на заяви населення. Наведемо як приклад офіційний лист, що випадково потрапив у наше поле зору: відповідь на повідомлення про нічні сварки в одній із квартир багатоповерхівки. Здавалось би, уважно прочитавши заяву від мешканців, адресат мав би зрозуміти, що дебоширів треба попередити про недопустимість порушення правил співжиття. Тим часом заявникам повідомляють «про відмову у порушенні кримінальної справи за відсутністю складу злочину». Це стосовно культури сприймання чужого мовлення. З погляду використання мовних засобів у власному висловлюванні також не все гаразд: на одній сторінці тексту допущено помилки:

- *повідомляю Вас, що Ваше повідомлення;*
- *перевірка по повідомленню;*
- *1932 р. н. проживає м. Тернопіль;*
- *виїхала по вказівці;*
- *при обслідуванні;*
- *по прибуттю;*
- *осіб які могли вчинити скандал виявлено не було;*
- *як повідомила у своєму поясненні..., що вона...;*
- *вона будучи у своїй квартирі почула...;*
- *що раніше такого не було, та хто це був їй невідомо;*
- *він знаходився за місцем проживання але нічого не чув...;*
- *отримати інформацію яка представляла б інтерес по даному зверненню не представилось можливим;*
- *виходячи з вище викладеного, та керуючись...*
- *у порушенні кримінальної справи по повідомленню відмовити.*

Як бачимо, тут набір різноманітних помилок – орфографічних, пунктуаційних, лексичних, стилістичних, пов'язаних з правилами, що вивчаються в основній або й початковій школі. А підписали цей документ три працівники (крім автора тексту, ще й той, хто узгоджує, і той, хто затверджує), кожен з яких має вищу освіту і відповідне звання. На жаль, це не прикрий виняток, а типовий показник мовної культури у правоохоронних органах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артикуца Н. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології / Н. Артикуца // Право України. – 1998. – № 4. – С. 56–57.
2. Зайцев Ю. Проект цивільного кодексу України як основа для розбудови української правничої термінології / Ю. Зайцев. – К., 1997. – С. 51.
3. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку / И. А. Зимняя. – М.: Русский язык, 1989. – 222 с.
4. Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови: Затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 1997 р. – К., 1997. – 245 с.
5. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1996. – 62 с.
6. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування: посібник / А. В. Красницька. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 500 с.
7. Прадід Ю. Право і лінгвістика: нотатки II міжнародної науково-практичної конференції / Ю. Прадід // Право України. – 2005. – № 8. – С. 96–99.
8. Токарська А. Культура ділового мовлення юристів: стан і проблеми / А. Токарська // Право України, 1999. – № 11. – С. 58–60.